

The International Actor Level and Situation of Turkey's Relations with the Organization of Turkic States*

Sibel Akgün¹, Özge Kenar²

^{1,2} Sakarya University, International Relation Department, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

The Republic of Turkey has a multifaceted relationship with the Central Asian region, historically, culturally, economically and geopolitically. This relationship, which continued from the establishment of the Republic of Turkey to the present day, continued to strengthen with the independence of the Central Asian and Caucasian states after the collapse of the Soviet Union in 1991. Thanks to Turkey's active foreign policy in the region after 1991, its role as an actor in international relations has increased. Turkey played a leading role in the initiatives that led to the establishment of the Organization of Turkic States in the 1990s. The increasing institutionalization in bilateral relations between the Organization of Turkish States and Turkey continues today. Addressing and examining this situation constitutes an important research area in terms of analyzing the point of Turkish foreign policy from past to present and its development as an international actor. In the study, Turkey's actor level and power in the Turkish world were interpreted at a theoretical level. This situation also revealed the structure of the international system and Turkey's situation. This study also examined the actor relationship between international organizations and states. Thus, the changing structure of the international system in the new period was discussed. Current global actor analyzes are also included in the study. The international actor status of the Organization of Turkish States and its bilateral relations with Turkey are not included in the study. This issue is a separate area that needs to be addressed broadly and comprehensively. For this reason, it was not included in the study.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 28.11.2023

Received in revised form: 23.12.2023

Accepted: 28.12.2023

Available online: 31.12.2023

Article Type: Research Article

Keywords: Turkey, Organization of Turkic States, regional and global actor analysis

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

1. Purpose

The aim of the study is to reveal the place and importance of the Organization of Turkish States within the framework of balance and multifaceted foreign policy principles in Turkey's foreign policy. In the new global era, where states try to increase their power at the actor level within the rapidly changing structure of the international system, there is a great qualitative and quantitative change in national power. Within the framework of this change, Turkey, like every state, is trying to increase its influence in the international system. For this purpose, the importance of the Organization of Turkic States, which Turkey pioneered in establishing, in its foreign policy at the actor level in the new international system is an area worth discussing.

This study was presented as an oral presentation at the 21st International Turkish World Social Sciences Congress held in Ankara on 11-14 October 2023.

¹ Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Sakarya, Türkiye
e-mail: sgulcan@sakarya.edu.tr, nisankenar@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.62122/sautad.1396999>

2. Method

The descriptive analytical method, one of the qualitative research methods, was used in the research. The literature review was conducted with primary and secondary sources and the results were evaluated with a hermeneutic method. The universe of the study was Turkish foreign policy, and the sample was the Central Asian region. Turkey's bilateral relations with regional countries are not included in the study.

3. Findings

Turkey followed an active foreign policy, especially during the great change and transformation process that took place in Central Asia after 1991. As a result of this policy, after 1991, the Central Asian states and heads of state initiated summits and made initiatives towards the region. The Summits, which started at the level of heads of state, laid the groundwork for the emergence of the Organization of Turkic States after 2000. It has been an important stage for the establishment of bilateral and regional cooperation with the institutional structure of the Organization of Turkish States. The organization, which works to establish global peace as well as regional security, has become an important foreign policy force in this sense. The institutional structure and work of the Organization of Turkish States continues to increase after the organization was established in 2009. The Organization of Turkish States, which carries out comprehensive cooperation studies from economy to security, technological transformation, cultural and diplomatic cooperation, has reached an important point in the global world. The organization's work is constantly gaining momentum in the short and medium term with the frameworks it puts forward, especially the Summit meetings. This increases the importance of both Turkey and the Organization of Turkish States.

4. Conclusion

In the international system after 1991, when the Cold War ended, power has become much more asymmetrical and multifaceted. With the increase in globalization, hard and soft power elements at the actor level in the system and new issues entering the international system (such as migration, climate, sustainable development, cyber security and technology) have expanded the fields of states to a very wide level.

After the collapse of the Soviet Union, Turkey's foreign policy in Central Asia, which was more active and sometimes emotional in the first stage until the mid-1990s, became more rational and strategic after the middle of the period. This situation, in addition to the bilateral relations with the countries in the region after 2000, has brought about international cooperation and integration formations.

Today, the Organization of Turkish States continues to establish its effectiveness and power in the international system together with member and observer countries in many areas from trade, culture, mutual solidarity and technology. Türkiye has a prominent place in the formation and future of this international organization. With this position, it has come to an important position in foreign policy and the international system in line with the multiple and dynamic structure of the new era. This situation has increased Turkey's presence and power at the actor level, both qualitatively and quantitatively, in the international system.

Türkiye'nin Türk Devletler Teşkilatı ile Olan İlişkilerinde Uluslararası Aktör Düzeyi ve Durumu

Sibel Akgün¹, Özge Kenar²

^{1,2} Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sakarya, Türkiye

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya bölgesi ile tarihsel, kültürel, ekonomik, jeopolitik olarak çok yönlü bir ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar devam eden bu ilişki 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları ile güçlenerek devam etmiştir. Türkiye'nin 1991 sonrası bölgede başlattığı aktif dış politikası sayesinde uluslararası ilişkilerdeki aktör rolü artmıştır. 1990'lı yıllarda Türk Devletleri Teşkilatının kurulmasına öncülük eden girişimlerde Türkiye öncü rol oynamıştır. Türk Devletleri Teşkilatı ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde artarak devam eden kurumsallaşma bugün de devam etmektedir. Bu durumun ele alınması ve incelenmesi Türk dış politikasının geçmişten günümüze geldiği noktayı ve uluslararası bir aktör olarak gelişimini analiz etmek açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin Türk dünyasındaki aktör düzeyi ve gücü teorik düzeyde yorumlanmıştır. Bu durum aynı zamanda uluslararası sistemin yapısını ve Türkiye'nin durumunu da ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma aynı zamanda uluslararası örgütler ile devletler arasındaki aktör ilişkisini de incelemiştir. Böylece yeni dönemde uluslararası sistemin değişen yapısı tartışılmıştır. Çalışmada güncel küresel aktör analizlerine de yer verilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatının uluslararası aktör statüsü ve Türkiye ile ikili ilişkileri ise çalışmada yer almamaktadır. Bu konu geniş ve kapsamlı ele alınması gereken ayrı bir alandır. Bu nedenle çalışmada yer verilmemiştir.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 28.11.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 23.12.2023

Kabul edildi: 28.12.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı, bölgesel ve küresel aktör analizi.

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler bireye, topluma, devlete bakış açısı en geniş olan disiplinlerden biridir. Bu alan elde edilen bilgi ve birikimleri sentezleyerek, devletlerarası ilişkilerin yapısı ve özellikleri ile ilgili sonuçlar ortaya koymaktadır.

Uluslararası ilişkiler aynı zamanda kavramsal ve metodolojik olarak teorilerin süreç ile içeriklerini analiz ederek, özgün düşünce, bilimsel faaliyet ve sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu anlamda uluslararası ilişkiler disiplininin Realizmden, Marksizm'e, Liberalizmden, İngiliz Okuluna ve Konstrüktivizme kadar çok geniş bir çerçevede analiz metotları ve çalışma alanları söz konusudur. Tüm bu alanlar aynı zamanda bilimsel birikimi ileriye taşımak ve dünya üzerinde değişen sistem ve düzen analizlerini anlamak/yorumlamak için de önemlidir (Çölükoğlu, 2020).

Adı geçen tüm teorik çerçeveler devletlerin yapısal olarak uluslararası sistemdeki varlığı, gücü ve yeri konusunda farklı analiz ve yorumlama ölçekleri kullanmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında nicel değerler ve kriterler açısından yüzölçümü, nüfus, bu ikisi arasındaki denge, dünya üzerindeki fiziksel konum ve alan, askeri altyapı, gayri safi milli hasıla, ithalat/ihracat çıktıları gibi ekonomik parametreler devletlerin analiz edilmesinde kullanılan önemli ölçütlerdir. Sadece bu parametreler ile değerlendirildiğinde devletleri büyük-orta-küçük/ gelişmiş-gelişmekte olan- azgelişmiş sınıflandırması yapmak mümkündür. Ancak niteliksel ve algısal parametreler söz konusu olduğunda subjektif/değişken değerlendirmeler yapılması söz konusudur. Uluslararası ilişkilerde güç kavramı çerçevesinde bağımlılık veya devletin sistemsel etkisi gibi yeni niteliklerde söz konusu olabilmektedir (Demir & Kulalı, 2019, s.121-122).

Dolayısı ile uluslararası politikada etkili devlet/devletlerin tespiti veya sınıflandırması sistemdeki aktörlerin sahip olduğu askeri, ekonomik, coğrafi-demografik, kültürel, diplomatik, algısal birçok kaynağın kapasitesi ile birlikte ölçülmekte ve değerlendirilmektedir. Hiyerarşik olarak hangisinin önemli olduğu dönemlere, ulusal ve uluslararası sistemlerin yapısına, hatta hangi teorik çerçevenin kullanıldığına göre farklılık göstermektedir (Güneş, 2012, s.82).

Bu kapsamda uluslararası sistemin yapısı ve özellikleri sürekli olarak değişkenlik göstermiştir. 1648 Vestfalya Antlaşması ile bağımsız birimler olarak ortaya çıkmaya başlayan devletler için güç ve sistemi oluşturan unsurlar temel olarak niceliksel parametreler ile özdeş olarak görülmüştür. 1815 Viyana Kongresi ile sistemik olarak büyük imparatorluklar etrafında güç dengesi sistemi oluşmuştur. Bu dönem dünyada Sanayi Devrimi ve sömürgeciliğin en önemli kıstas olarak devletlerarasında ölçüt olarak yer almasına neden olmuştur. 1914'e kadar devam eden bu süreç, 1. Dünya Savaşında son bulmuştur. 1. Dünya Savaşı ve onu takip eden iki savaş arası dönem uluslararası sistemde örgütlenmelerin niteliksel ve niceliksel parametrelerinin iç içe geçtiği yeni bir sayfa açmıştır. Ancak 1939'da patlak veren 2. Dünya Savaşı iki kutuplu ve niceliksel güç sınıflandırmalarının ön plana çıkmasına neden olmuştur (Yalçınkaya, 2018, s.2).

2. Dünya Savaşının bitimi ile 1945 sonrası uluslararası düzen ve yapı, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) arasındaki rekabet ile ilişkiye göre şekillenmiştir. Bu dönemde uluslararası yapı ve düzen kendi içinde ancak 1960'lar ile birlikte yeni yapılar (Bağılantısızlık Hareketi, 3. Dünya, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Çin Halk Cumhuriyeti'nin varlığı vb.) ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında resmen dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemin yapısına ilişkin ise belirsizlik ortaya çıkmıştır. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde iki kutupluluk ortadan kalkmıştır. Ancak sistemin nasıl şekilleneceği ise belirsiz kalmıştır. Realist teorisyenler gücün dağılımına ilişkin analizler yaparken, liberal teorisyenler yönetim anlayışı ve uluslararası/bölgesel etkiler üzerinden yeni dönemi fırsat olarak değerlendirmiştir (Efegil & Musaoğlu, 2009, s.2-3).

Son tahlilde yeni dönem uluslararası ilişkilerde devletlerarası yapı, ekonomik, siyasi, sosyal, jeopolitik vb. güç ve rekabet simetrik olmayan bir görünüme sahiptir. Çok kutuplu ve asimetrik bir çerçevesi olan bu yapı aynı zamanda sert ve yumuşak güç unsurlarının içiçeliğini beraberinde getirmiştir. Bu yapıda her kutup kendi güçlü olduğu düzlemdeki üstünlüklerini kullanarak düzenin belirleyicisi olmaya çalışmaktadır. Bu durum aynı zamanda gücün oluşmasında yeteneklerin ve bunları kullanma kapasitesinin belirleyici olduğu bir süreçtir. Bu sürecin içinde askeri kapasiteden, kamu diplomasisine, bilişim teknolojisinden, ticarete, diplomasiye kadar çok geniş bir yelpazede rekabet söz konusu olacaktır (Kut, 2019, s.17).

Yeni dönem uluslararası ilişkilerde aynı zamanda entegrasyon ve bütünleşme süreçleri, uluslararası iş birliği ve örgütler de sistemik yapının en önemli diğer unsurları olarak öne çıkmaktadır. Özellikle üretim ilişkilerinin yeni şekilleri, jeopolitik değişimler, insan hakları ve demokrasi, göç ve mülteci krizleri, iklim değişikliği ve çevre hareketleri gibi dinamikler devletlerin entegrasyon ve birlikte hareket etme durumlarını daha da arttırmaktadır. Yani gelişmekte olan çok kutupluluk ve oluşmakta olan yeni güç merkezleri ile başlıklar, devletlerarasındaki karşılıklı birbirine bağımlılığı mantıksal bir zorunluluk haline getirmiştir. Tüm bu nedenlerle devletler daha çok iş birliği yapmak için harekete geçmekte, ulusal güçlerinin yanı sıra uluslararası/bölgesel güç içinde hareket etmektedir (Kantarıcı, 2012, s.76).

Günümüzde uluslararası sistemde bugün ve gelecekte ayrışma ile bütünleşme süreçleri ön plandadır. Bu iki süreçten ayrışma devletlerin yapıları için tehlike oluştururken, bütünleşme entegrasyonu da kapsayacak biçimde uluslararası aktörlerin genişlemesine yol açacaktır. Oluşmakta olan uluslararası sistem, kendi alt sistemlerini güçlendirecek ve "kendisine özgü bir dinamiğe sahip mevcut güç yapısı" ile otonom hale gelecektir. Bu bütünleşme süreçleri aynı zamanda kendini bölgesel politikalar düzeyinde sert ve yumuşak güçlerin iç içe girdiği yeni bir denge durumuna getirecektir (Sönmezoglu, 2000, s.701- 704).

Böylece yeni uluslararası sistem ve düzen, salt niceliksel ve niteliksel unsurlarla devletleri sınıflandırma veya kategorize etmenin ötesinde çok yönlü, bölgesel ve küresel iş birliklerine açık hale gelmiştir. Bu

durumda dünyadaki birçok devlet uluslararası politikada aktif bir biçimde hareket ederek, ulusal ve uluslararası alanda rol oynamaya başlamıştır. Bu devletlerden biri de Türkiye'dir. Köklü ve güçlü bir geçmişi olan Türkiye özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren oluşan yeni alanlarda dış politikasında gücünü daha çok arttırarak, çok yönlü bir uluslararası politika belirlemiştir.

Türkiye'nin dış politikasının temelinde denge ve reel politik ilkeler her zaman temel iki dinamik olmuştur. Türkiye, yeni uluslararası ilişkiler düzenini göz önünde bulundurarak sistemde yerini korumaya ve bunun ötesinde güçlendirmeye çalışmaktadır. Küreselleşen dünyada Türkiye dış politikasında etkili bir duruma gelmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin 1991 sonrası dinamizm kazanan dış politikası Balkanlardan, Orta Doğu'ya, Orta Asya'dan, Afrika'ya, Latin Amerika'dan, Avrupa'ya dünyanın tüm alan ve bölgelerinde siyasi, ekonomik, diplomatik ve ticari olarak yoğunlaşmıştır (Daban, 2017, s.44).

Türk dış politikasında Orta Asya bölgesi de 1991 sonrası yeni düzene uygun olarak en önemli alanlardan biridir. Bu bölgenin Türk dış politikasında ele alınan yeni dönem dönüşüm ve değişimler için nasıl bir zemin ve politika oluşturduğu ve aktör düzeyinde durumuna nasıl etki ettiğine yakından bakmak gerekmektedir.

1.1. Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Politikası

Uluslararası sistemde köklü değişikliklere neden olan en önemli olay 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Bu dağılma aynı zamanda Türkiye için Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde başlayan bağımsızlaşma süreçlerinde yepyeni bir dış politika oluşturmasına neden olmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile uluslararası sisteme 15 yeni devlet daha katılmış ve Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan bu güç boşluğu birçok devletin hareket geçmesine neden olmuştur. Bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya devletleri için ilk etapta uluslararası sisteme entegre olma konusunda zorluklar söz konusu olmuştur. Bölgede oluşan bu boşluk başta ABD olmak üzere birçok devletin bölgeye yönelik politikalarını arttırmasına neden olmuştur (Avcı, 2022, s.210).

Dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da sekiz yeni devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık sonrası kurulan çoğu devlete bakıldığında en çok Türki karakterli halklar oldukları için Türkiye'nin etkilenmesi söz konusu olmuştur (Erdoğan, 2020, s.997). Nitekim Sovyetler Birliğinin dağılmasının yarattığı bu etki Türk liderleri tarafından hemen fark edilmiş ve politika revizyonuna gidilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1 Eylül 1991'de 400 yıllık kaçırılan bir fırsata atıf yaparak, Türkiye'nin bölgede lider olabileceği şeklinde açıklamalar yapmıştır (Oran, 2020, s.370).

Türkiye 1989-1991 yılları arasında Sovyetlerin dağılmasının yeni olması dolayısıyla nereye gideceği belirsiz bir politikadan ziyade, geleneği takip ederek bölge ile ilişkilerini Moskova merkezli yürütmeyi tercih etmiştir. 1991'de resmi olarak dağılmanın ilanı ise Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Bunun ardından Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkileri devlet başkanları düzeyinde gelişmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Eylül 1991'de Türkiye'yi ziyaret etmiş ve o zamana kadar gündeme gelmeyen görüşmeler yapmıştır. 21. yüzyılın Türk yüzyılı olacağı konuşulmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991'de, Özbekistan ve Kırgızistan'ın 31 Ağustos 1991'de bağımsızlık ilan etmeleriyle birlikte Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletleri hemen tanımıştır. Türkiye böylelikle tüm Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke olmuştur (Oran, 2020, s.371).

Türkiye bu dönemde Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerinde bu ülkelerin siyasi ve ekonomik dönüşümlerinde belirleyici rol oynamak istemiştir. Özal'ın Mart 1991'de bölgeye yaptığı dış gezisi hem kültürel hem de ekonomik ilişkilerin gelişiminde belirgin bir değişiklik olarak görülmüştür. Özal'ın gezisinin ardından birçok Orta Asya ülke lideri Ankara'ya gelmiştir. 1992'de ise dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Adriyatik'ten Çin Seddine uzanan Türk dünyası söylemini kullanmaya başlamış ve Nisan-Mayıs 1992 arası bölge ziyaretlerinde Alparslan Türkeş'i de yanına almıştır. Bu süreçten sonra

Türkiye'nin Türk Dünyası söylemine daha fazla sarıldığı ve çeşitli kurumsallaşma çabalarına girdiği görülmektedir. O dönemde Türkiye Modeli fikri çerçevesinden yürütülen politikalar doğrultusunda Türk Devletleri Liderler Zirvesi organize edilmiştir (Yiğit & Durmuş, 2021, s.215-232).

1991-1993 yılları arasında bölgede kurulan devletleri ilk tanıyan devlet olarak Türkiye, kendisini artık bölgede Rus etkisine bir alternatif olarak yerleştirmeye çalışmıştır. Rusya ve İran'la bölge mücadelesine ideolojik, özellikle Türkçü-Turancı ve İslamcı bir söylemle katılması, ani değişimlerin olduğu bir bölgede ve zamanda plansız ve programsız etki mücadelesi şeklini almıştır. Bunun ardından 1993'te Antalya'da toplanan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İş birliği Birinci Kurultayının Türki halklar arasında dayanışmayı sağlayacağı umulmuştur. Türkiye tarafından Türki halklar arasında ortak bir birlik kurmayı hedefleyen bu tür toplantılar, diğer Türki halkların delegelerle katılmalarına rağmen kendi ülkelerinde bunun benzeri etkinliklerin yapılmasına sıcak bakmamaları nedeniyle eksik kalmıştır (Gürsoy, 2007). Ayrıca Orta Asya ülkeleri Türk Modeline fazla rağbet etmemişlerdir. Özellikle Rusya'nın bölgede etkisini güçlü bir şekilde devam ettirme isteği (Karabağ, Çeçenya Müdahalesi, Gürcistan'daki etnik-politik sorunlar vs.) ve İran'ın aynı şekilde bölgede etki kazanma çabası, Türkiye'nin 1990'lar bölge politikasının nispeten başarıya ulaşmasına engel olmuştur.

Türkiye'nin bölgede 1995'e kadar ki tecrübesi pek olumlu geçmemiştir. Türkiye Ermenistan ilişkilerinde 1992 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal etmesi, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Ermenistan ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Türkiye için ikili ilişkilerin sonu anlamına gelmiştir. Nisan 1993'te Ermenistan'ın Kelbeceri işgal etmesi ise ikili ilişkilerin resmi olarak sonu olmuştur. Karabağ sorunu ve Rusya'nın Ermenistan lehine tutum takınması Türkiye'yi artık açıkça Azerbaycan'ın yanında yer almaya itmiştir. 1994'ten sonra Türkiye ve bölge ülkeleri arasında en kısa zamanda petrol ve doğalgaz boru hatlarının kurulması ile kültür, eğitim ve dış ilişkiler bakanları arasında düzenli toplantılar yapılması için çaba harcanmıştır (Oran, 2020, s.380-381).

Burada dikkat edilecek en önemli husus yapılan anlaşmalarda petrol ve doğalgaz hatlarında Türkiye'nin adının geçmemesi ve muğlak ifadeler kullanılmasıdır. Sovyetlerin dağılmasına rağmen Rusya'nın bölgedeki etkisinin halen devam etmesi ve İran gibi ülkelerle siyasi, ekonomik ve ideolojik rekabeti, Türkiye'nin bölgeye yönelik yeni bir politika izleme zamanının geldiğini göstermiştir. Böylece 1995 sonrası Türkiye'nin bölgede Türki devletler ile birlikte daha kurumsal bir politikaya yönelmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Gümüş, 2010).

Dolayısı ile 1991 sonrası Türkiye'nin Sovyetlerin dağılması ile birlikte bölgede oluşan yeni düzende aktif rol oynama politikası 1995 sonrası daha reel politik ve uluslararası örgütlenmeleri de içine alan farklı bir duruma evrilmiştir. Özellikle 2000 sonrası Türk dış politikasında bölgenin yeri ve önemi artarak devam etmiş ancak yeni dönemde çok merkezli bir reel-politik politika başlamıştır. Bu yeni dönemin temel parametreleri ve dinamiklerinde ikili ilişkilerin yanı sıra TDT (Türk Devletleri Teşkilatı) büyük rol oynamıştır. Bu nedenle yeni döneme daha detaylı bakmak faydalı olacaktır.

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analitik yöntem kullanılmıştır. Literatür taraması birincil ve ikincil kaynaklarla yapılmış ve sonuçlar yorumsamacı yöntemle değerlendirilmiştir. Çalışmanın evreni Türk dış politikası, örnekleme ise Orta Asya bölgesi olmuştur. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkileri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

3. Bulgular

2002 yılında iktidara gelen AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) 1990'larda Orta Asya politikasında 1995 sonrası başlayan gerçekçi dış politikayı devam ettirmiştir. Bölgede jeostratejik rekabetin ekonomik ve siyasi olarak devam etmesi Türkiye'nin yeni dönemde etrafını çevreleyen en önemli bölgelerden biri olan Orta Asya'da istikrar için iş birliğine dayalı yeni arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu aynı zamanda bölgesel kalkınma ve barış için Türkiye açısından gerekli görülmüştür.

Özel olarak Orta Asya, genel olarak Avrasya jeopolitiği Türkiye açısından dış politikasında amaçladığı barış, istikrar ve güç için katalizör rolü oynamaktadır. Bu anlamda 2000 sonrası da Türkiye'nin yeni dönem uluslararası ilişkiler sisteminde öncü ve merkezi rol oynaması için Orta Asya temel alanlardan biri olarak görülmüştür. Küreselleşen dünyada devletlerinin tek başlarına sorunlarını çözmelerinin ve kalkınmalarını sağlamalarının mümkün olmadığına bilinci ile hareket eden AK Parti, bölge devletlerinin bölgesel oluşumların ortaya çıkarılması politikasına destek vermelerini istemiştir. AK Parti hükümeti bu oluşumların inşası sürecinde gerek bölge devletlerinin gerekse bölge dışı güçlerin, stratejik rekabet anlayışı bağlamında hareket etmek yerine, karşılıklı saygı ve eşitlik ilkesine bağlı olarak hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Efegil, 2009, s.2).

Türkiye 2000 sonrası yeni dönemde dış politika oluşturma sürecinde jeostratejik konumundan, Orta Asya devletleri ile tarihsel, kültürel ve siyasi bağlarının sonucu kurduğu yakın ilişkilerden ve AB (Avrupa Birliği) ile sürdürdüğü tam üyelik müzakerelerinden güç almıştır. Türkiye bunların dışında bölgeyi enerji koridoru ve Doğu Akdeniz bölgesinin enerji terminali olarak görmüştür (Efegil & Özsavaş, 2013, s.49)

2000 sonrası bölgenin kendine has koşullarından kaynaklı dış politika üretme durumu, Türkiye'yi bölgesel dengeleri gözeterek ve bunun için sağlam ve güvenilir veriler toplayıp bunları bölgenin koşullarını gözeterek işleyebilen bir kurumsal yapının gerekliliğiyle yüz yüze getirmiştir (Denizhan, 2010, s.22). Bu kurumsal yapı temelde egemen eşitlik ilkesi temelinde karşılıklı saygı çerçevesinde ortak yarara dayanan ilişkilerin kurulabileceği bir uluslararası örgütlenme şeklinde yukarıda ele alındığı gibi temelleri 1992 yılında atılan ve sonrasında 2009 yılında tezahür eden yeni bir örgütlenme ile olmuştur. Bu tezahür aynı zamanda 1990'larda olduğu gibi "Türk Dünyası Birlikteliği" gibi retoriğe dayalı bir çerçevede değil daha akılcı ve diplomatik araçlarla desteklenen bir oluşum olmuştur. Böylece çok taraflı uluslararası mekanizmalarla kurumsal birliğin sağlanması ve ortak politikalar geliştirilmesi amaçlanmıştır (Ekşi, 2010, s.404-405).

Türkiye'nin amacına uygun olarak TDT (Türk Devletleri Teşkilatı) 2009 yılında kurulmuştur. TDT'nin kökenleri, 1992 yılında Türkiye'nin başkenti Ankara'da düzenlenen ilk Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'ne dayanmaktadır. Teşkilat, 2006 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından bir teşkilata dönüştürülme önerisiyle resmi olarak şekillendirilmiştir. Teşkilatın kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Ekim 2019'da Özbekistan'da Teşkilata tam üye olarak katılmıştır. Macaristan Eylül 2018'de, Türkmenistan Kasım 2021'de ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 2022'de Teşkilata gözlemci statüsünde üye olmuştur. Teşkilatın temel belgeleri 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisidir. Bu belgelere göre üye ülkeler, BM (Birleşmiş Milletler) Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel kurallarını benimsemiştir. Teşkilatın barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin kabul ettiği uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek iş birliğinin zeminini de oluşturmuştur (Akçapa, 2023, s.473-491; TDT, 2023).

Teşkilatın temel amacı Nahçıvan Anlaşmasında Türk Devletleri arasında kapsamlı iş birliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlanmıştır. Üye ülkeler ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Teşkilat üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilmiştir (TDT, 2023).

TDT'nin Organları Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryadan oluşmuştur. Teşkilatın ana karar organı Devlet Başkanları Konseyidir. Faaliyetler İstanbul'da yerleşik Sekreteryaya tarafından koordine edilmektedir. TDT aynı zamanda Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA), Astana'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi, Bakü'de bulunan Türk Kültür ve Miras Vakfı ile İstanbul'da bulunan Türk Ticaret ve Sanayi Odası gibi mevcut işbirliği mekanizmaları için bir şemsiye kuruluş niteliğindedir (TDT, 2023).

TDT'nin üyeleri arasında geniş bir iş birliği alanı söz konusudur. Bunlar; siyasi, ekonomik, gümrük, ulaştırma, turizm, eğitim, enformasyon ve medya, gençlik ve spor, diaspora, bilişim ve iletişim teknolojileri, enerji ve sağlık, göç, tarım, yargı, insani konular ve kalkınma, insan kaynakları, Müslüman dini kurumlar ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğidir (TDT, 2023).

Dolayısı ile Türkiye'nin 2000 sonrası Orta Asya devletleri ile birlikte oluşturduğu ve her aşamasında belirleyici rol oynadığı TDT, uluslararası sistemde etkinliğini arttırdığı en önemli kurumsal yapılardan biridir. Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile olan ilişkileri TDT'nin kurulması ile sistemsel olarak yeni sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin TDT'nin kurulmasına öncülük etmesi uluslararası ilişkilerde gücünün belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan değişim ve dönüşüm Türkiye'ye bölgesel bir aktör olarak yeni alanlar açmaktadır. Bu alanlardan biri olan TDT mevcut yapısı ile Türkiye'ye kurulmasında ve gelişmesinde oynadığı öncü rol ile dış politikasına sistemsel güç kazandırmıştır.

4. Tartışma

TDT, Türkiye'nin dış politikasında çok yönlü ve merkezi olarak gücünün nitel/nicel olarak artmasında rol oynayan en önemli uluslararası örgütlenmelerden biri olmuştur.

Türkiye-TDT ilişkilerinde karşılıklı olarak iki aktöründe kazanımları söz konusudur. Türkiye açısından öncelikli olarak enerji ve kültürel alanlardaki iş birliği kendisine avantaj yaratırken, bölge ülkeleri açısından ise bölgenin uluslararası toplumla bütünleşmesinin hızlandırılmasını sağlamıştır. Yine Türkiye açısından TDT, küresel düzeyde Çin, Rusya, ABD gibi bölgede siyasi, jeopolitik ve ekonomik olarak birçok aktörün bulunduğu bu alanda demokratik temele dayanan, karşılıklı saygı çerçevesinde denge oluşturan yeni bir yapı oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerini ve gücünü artırıcı bir etki yapmıştır (Toprak, 2020, s.22-23).

Uluslararası sistemde Çin'in önlenemez yükselişi ve Rusya'nın Ukrayna savaşıyla içinde bulunduğu durum karşısında Orta Asya'nın büyük güçler nezdindeki önemi artmıştır. Çin'i çevrelemeye çalışan ABD bölgeye yeniden dönmenin yollarını arar hale gelmiştir. Türkiye'nin kültürel, tarihi, ekonomik, etnik ve dini bağlarının bulunduğu bu coğrafyada mevcut iş birliği mekanizmaları çerçevesinde bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirerek derinleşmesi önemlidir (Gezer, 2023).

Türkiye TDT ile bölge ülkeleri arasında kuvvetli bir bağ kurmayı başarmıştır. Bu yapı kurumsal olarak Türkiye'nin bu uluslararası örgüt aracılığıyla mevcut işbirliği ve gelecekte oluşturacağı fırsatlar açısından önemli bir yere sahiptir. Orta Asya'da Rusya ile Çin arasında dengelenen politika ve ekonomik yapı dışında TDT'nin politikalarının ve işbirliği süreçlerinin orta ve uzun vadede son derece faydalı çıktılar vermesi beklenmektedir (Dilaver, 2020).

Türkiye ve Orta Asya ülkeleri 22.ci yüzyılın yeni uluslararası sistemi içerisinde etkili olmayı ve izole edilmemeyi istiyorlarsa Türkiye'nin öncülüğünde, liderlik çekişmesine kapılmadan, karşılıklı saygı temelinde, kardeşlik hukuku dikkate alınarak TDT çerçevesinde ilişkilerini geliştirmelidir. Bu Türkiye'nin ve Türklüğün geleceğini düşünen kardeş Türk Devletlerinin temel politikası olmalıdır. Akabinde ise iktisadi ve siyasi ilişkiler ilerleyecek, gelişecek ve birbirini etkileyecektir (Serinkan & Güney, 2019, s.23).

Bu çerçevede Türkiye'nin TDT ülkeleri ile kurduğu bu kurumsal teşkilat, karşılıklı olarak hem yerel hem bölgesel hem de uluslararası sistem ve yapıya büyük katkı sağlayacaktır. Bu ilişki aynı zamanda bugün ve gelecekte uluslararası ilişkilerde yaşanan/yaşanacak olan her türlü olumsuz gelişmeyi azaltacak veya olumlu gelişmeleri arttıracak potansiyele sahiptir.

5. Sonuç ve Öneriler

Uluslararası ilişkilerde devletlerin sistemsel düzeyde aktör olarak sınıflandırılması değişen dönemlere ve konjonktüre göre farklılık göstermektedir. Niteliksel ve niceliksel olarak görülen unsurlar devletler açısından özellikle Soğuk Savaşın sona erdiği 1991 sonrası çok daha asimetrik ve çok yönlü olmuştur. Küreselleşmenin artmasıyla birlikte sistemde aktör düzeyinde sert ve yumuşak güç unsurları ile

uluslararası sisteme yeni giren konular (göç, iklim, sürdürülebilir kalkınma, siber güvenlik ve teknoloji gibi) devletlerin alanlarını çok geniş bir düzeye getirmiştir.

Bu yeni dönemde tüm bu unsurlara ilave olarak bölgesel ve küresel entegrasyon ile örgütlenmeler de çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu yapılar dinamik bir temelde başta ekonomik ve siyasi olmak üzere tüm alanlarda devletlerin hem tekil düzeyde hem çoklu olarak aktör konumlarını güçlendirmektedir.

Türkiye dış politikasında kuruluşundan beri dengeli ve çok yönlü olarak karşılıklı çıkar ile iş birliği temelinde varlığını güçlendirmeye çalışan bir devlettir. Bu çerçevede Türkiye aktör düzeyinde bölgesel ve küresel tüm alanlarda dinamik bir dış politika yürütmüştür. Türkiye 1991 sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte oluşan yeni sistemik düzende de özellikle ilk olarak Orta Asya'da başlayan değişimlerde öncü rolü oynamıştır. Bölgenin Türkiye için tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasi ve jeopolitik önemi bu rolün ortaya çıkmasında en önemli nedenler olmuştur.

Türkiye'nin Orta Asya'da 1991 ortalarına kadar ilk aşamada daha aktif ve yer yer duygusal olan dış politikası dönemin ortasından sonra daha rasyonel ve stratejik boyuta gelmiştir. Bu durum 2000 sonrası bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin belirtilen çerçevede yürütülmesinin dışında uluslararası iş birliği ve entegrasyon oluşumlarını da beraberinde getirmiştir. Bu oluşum 1991 sonrası Türkiye'nin öncülüğünde başlayan Türk Dünyası zirvelerinin 2009'da TDT olarak somutlaşması ile ortaya çıkmıştır. Türkiye Orta Asya ülkeleri ile olan ikili ilişkilerini çoklu bir uluslararası örgütlenme olan TDT'ye dönüştürmede başat rol oynayarak, uluslararası sistemde aktör düzeyinde gücünü arttırmıştır.

Ticaretten, kültüre, karşılıklı dayanışmadan, teknolojiye birçok alanda üye ve gözlemci ülkeler ile birlikte TDT uluslararası sistemde bugün etkinliğini ve gücünü pekiştirmeye devam etmektedir. Türkiye bu uluslararası örgütlenmenin teşekkülünde ve geleceğinde belirgin bir yere sahiptir. Bu konumu ile Türkiye dış politikasında ve uluslararası sistemde yeni dönemin çoklu ve dinamik yapısına uygun olarak önemli bir konuma gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası sistemde niteliksel ve niceliksel olarak aktör düzeyinde varlığını ve gücünü arttırmıştır.

Kaynakça

- Akçapa, M. (2023). Türk devletleri teşkilatının tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü, yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Avcı, E. (2022). Türkiye'nin orta asya politikalarının dönemsel analizi. *Bilge Strateji*, 13(24), 209-242.
- Aydın, M. (2020). *Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular belgeler yorumlar 1980- 20001*, Cilt: II, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları.
- Çölükoğlu, E. (2020). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. Uluslararası Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2020/04/02/uluslararasi-iliskiler-teorileri/>
- Daban, C. (2017). Uluslararası İlişkilerde siyasal aktörler, bürokrasi ve jeopolitik bağlamında diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti örneği. *BEU Akademik İzdüşüm*, 2(2), 22-50.
- Demir A. F., & Kulalı Y. (2019). Avrupa'daki mikro devletler ve Türk dış politikası açısından konumları. *The Turkish Yearbook Of International Relations*, 50, 117-138.
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikası ve TİKA. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1),12-23.
- Dilaver, T. (2020). *Orta Asya ilişkilerinde uluslararası işbirliği*. Analiz 3, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM). <https://avim.org.tr/tr/Analiz/TURKIYE-ORTA-ASYA-ILISKILERINDE-ULUSLARARASI-ISBIRLIGI>
- Efegil, E., & Musaoğlu N. (2009). Soğuk savaş sonrası dönemin uluslararası sisteminin yapısına ilişkin görüşler üzerine bir eleştiri. *Gazi Akademik Bakış*, 2(4), 1-24.

- Efegil, E., & Özsvaşı, S. (2013). Hazar havzası enerji kaynaklarının jeostratejik önemine genel bakış: Türkiye Avrupa Birliği ve uluslararası petrol şirketleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 43 – 61.
- Efegil, E. (2009). *Türkiye- Orta Asya ilişkileri 2009: Karşılıklı ilişkilerin yeniden canlandırılması*. 1-21. https://www.academia.edu/9930969/orta_%20asya_T%25%20C3%25%20BCrkiye
- Ekşi, M. (2010). Türkiye'nin Asya politikası. 5. *Uluslararası Türk-Asya Kongresi, Asya'da Güvenliğin İnşası ve CICA*, 03-05 Haziran 2010, İstanbul, 397- 417.
- Erdoğan, A. (2020). Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Orta Asya'da gerçekleşen yeni büyük oyun. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 989-1015.
- Gezer, G. (2023). Önümüzdeki dönemde Türk dış politikası. *Independent Türkçe*. <https://www.indyurk.com/node/632336/t%3%bcrki%cc%87yedensesler/%c3%b6n%bc3%bcm%3%bczdeki-d%3%b6nemde-t%3%bcrk-d%4%b1%5%9f-politikas%4%b1>
- Gümüş, H. (2010). Türkiye'nin Orta Asya politikası. *TUIC Akademi*. <https://www.tuicakademi.org/turkiyenin-orta-asya-politikasi/>
- Güneş, E. (2012). Günümüz uluslararası siyasal sistemin yapısı ve güç dağılımı. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23, 78-101.
- Gürsoy, A. (2007). *Küreselleşme etkisinde Türk dış politikasında eğilimler: Avrupa mı, Avrasya mı, Orta Asya mı?*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kantarıcı, Ő. (2012). Soğuk savaş sonrası uluslararası sistem: Yeni sürecin adı koalisyonlar dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (16), 47 – 84.
- Kut, G. (2019). *Uluslararası sistem ve kurallara dayalı dünya düzeni: Çok taraflı denge arayışı*. Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu. DPF 2019-AR file:///C:/Users/Administrator/Downloads/uluslararası-sistem-ve-kurallara-dayalı-dünya-duzenı-cok-taraflı-denge-arayışları-raporu.pdf
- Serinkan, C., & Güney, F. (2019). Türkiye ve Orta Asya ülkeleri ile ilgili bazı stratejik değerlendirmeler. *Yenifikir*, 10(23), 7-26.
- Sönmezođlu, F. (2000), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Filiz Kitapevi.
- TDT [Türk Devletleri Teşkilatı]. (2023). Organizasyon Őeması. <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi>
- TDT [Türk Devletleri Teşkilatı]. (2023). İş birliği alanları. <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi>
- TDT [Türk Devletleri Teşkilatı]. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı. <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkında>
- Toprak, N. G. (2020). Orta koridor girişimi bağlamında Türkiye'nin değişen Orta Asya politikası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1),19-32.
- Yalçınkaya, S. (2018), *Uluslararası sistemin tarihsel gelişimi ve güç kavramı*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü WPS NO / 206. <https://ticaret.edu.tr/wp-content/uploads/2020/921/206%20-%20Uluslararası%20Sistemin%20Tarihsel%20Gelisimi%20ve%20Guc%20Kavramı.pdf>
- Yiğit, Y., & Durmuş, M. (2021). Rekabetten iş birliğine: Türkiye'nin 1991-2001 yılları arasındaki orta asya politikası üzerine bir değerlendirme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 215-232.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale iki yazarlıdır. 1. yazar %60, 2. yazar ise %40 oranında katkı sağlamıştır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Türkiye’nin Türk Devletler Teşkilatı ile Olan İlişkilerinde Uluslararası Aktör Düzeyi ve Durumu” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazarlar tarafından beyan edilmiştir.
